

اخلاق پزشکی در مقاله طب از چهار مقاله نظامی عروضی سمرقندی

دکتر محمدعلی حیدرنیا^۱

چکیده

کتاب چهار مقاله نظامی عروضی سمرقندی از کتب بسیار مهم پارسی در قرن ششم است. که حاوی چهار مقاله در فن، دبیری، شعر، نجوم و طب است. در مقاله طب و هدایت طبیب نکات بدیعی از اخلاق پزشکی بطور بسیار فشرده بیان شده است و این مطالعه با هدف بررسی اخلاق پزشکی در این مقاله انجام شده است.

روش

این یک مطالعه کیفی از نوع تحلیل محتوی است. که مطالب مربوط به اخلاق پزشکی در مقاله طب و هدایت طبیب استخراج و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

یافته ها

در مقاله طب و هدایت طبیب بر لزوم نرم خوئی و خوشرفتاری، حاذق بودن، احترام به بزرگان علمی و متخلق بودن به اخلاق اسلامی تاکید شده است.

۱- استادیار گروه بهداشت و پزشکی اجتماعی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی و عضو هیأت علمی مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی

نتیجه

یافته ها نشان می دهد که طب سنتی ایرانی - اسلامی جایگاه ویژه ای برای اخلاق پزشکی قائل است و در پزشکی امروز در مسائل مربوط به حقوق بیمار و رابطه پزشک و بیمار می توان از این پشتوانه عظیم استفاده کرد.

واژگان کلیدی: اخلاق پزشکی، مقاله طب، چهار مقاله، نظامی عروسی

سمرقندی

مقدمه

بنابر تعریف لغت نامه پزشکی دورلند، اخلاق پزشکی^۱ عبارتست از رعایت اصول و ارزشها در تصمیم گیری های پزشکی. معمولاً اصول و ارزشها برگرفته از ریشه های تاریخی و فرهنگی، مذهبی و پزشکی گذشته هر جامعه می باشد و ضمن اینکه کلیات این اصول و ارزشها در همه جوامع پایه مشترکی دارند اما در جزئیات تفاوت هایی در جوامع و مکتب های مختلف دیده می شود^۲ و از همین جاست که مثلاً می گوئیم اخلاق و اخلاق پزشکی در اسلام، یا اخلاق و اخلاق پزشکی در بودیسم و غیره. نکته قابل توجه در این تعریف دامنه و گستره حوزه تصمیم گیریهای پزشکی است و نباید این تصمیمی گیری های را فقط در رابطه پزشک و بیمار جستجو کنیم. بلکه رعایت اصول و ارزشها باید در هر تصمیمی که مربوط به سلامت افراد یا جامعه است رعایت شود. و با این نگرش، گستره و دامنه اخلاق پزشکی مشخص میشود. و از آنجا که سیستم بهداشت و درمان متولی و مدیر امور سلامت جامعه است باید جایگاه اخلاق پزشکی در این

1- medical ethics

۲- شجاعی تهرانی حسین. در ترجمه درسنامه پزشکی پیشگیری و اجتماعی، جی ای پارک (مؤلف).

جلد دوم، چاپ اول، انتشارات دانشگاه علوم پزشکی گیلان. ۱۳۷۶

سیستم مورد توجه قرار گیرد. در یک نگاه ساده و کلان سیستم بهداشت و درمان یک هدف دارد که تامین، حفظ و ارتقاء سلامتی جامعه است و برای دستیابی به این هدف بزرگ و اخلاقی سه استراتژی را دنبال می کند که عبارتند از: پیشگیری های اولیه، ثانویه و ثالثیه و در همین راستا سه فعالیت عمده، آموزش پزشکی، ارائه خدمات و پژوهش را بعهده دارد^۱. و توجه به اخلاق پزشکی یعنی رعایت اصول و ارزشها در هدف گذاری و تعیین استراتژی و فعالیت ها و از این جاست که اخلاق پزشکی در برنامه ریزی، اخلاق پزشکی در آموزش، و ارائه خدمات و پژوهش وارد می شود.

همراهی حرفه پزشکی با اصول اخلاق دارای سابقه طولانی است و در درجه اول در جهت حفظ منافع بیمار طراحی شده و کاملاً بر گرفته از اصول اخلاقی و چگونگی پزشکی جامعه خود بوده است. پزشکی سنتی ایرانی اسلامی با توجه به درخشش بی نظیری که در سطح پزشکی دنیا داشته همواره به مسائل اخلاق پزشکی هر چند به صورت تئوری توجه خاص داشته است. پزشکی ایران اسلامی مخصوصاً در قرون چهارم تا هشتم هجری سرشار از مسائل ناب اخلاق پزشکی با تأکید بر اخلاق اسلامی می باشد. و بسیار ضروری است که قانون ابن-سینا، الحاوی رازی، ذخیره خوارزمشاهی، فردوس الحکمه ابن طبری و سایر آثار پزشکان و حکیمان ایرانی از زاویه اخلاق پزشکی مطالعه و مورد بررسی قرار گیرند. چهار مقاله نظامی عروضی سمرقندی که نام دیگر آن مجمع النوادر است یکی از کتب بسیار مهم پارسی است که نویسنده در حدود سال ۵۵۰ هجری قمری آن را به زبان پارسی تألیف کرده و بطور بسیار فشرده و خلاصه به چهار

۱- پارسا سوسن، حیدرنیا محمدعلی (مولفین)، درسنامه تماس زودرس با بیمار، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، ۱۳۸۴

فن مورد توجه زمان خود یعنی دبیری، شعر، نجوم و پزشکی می پردازد و از این رو به چهار مقاله شهرت یافته است.^۱ نظامی عروضی سمرقندی در مقاله چهارم تحت عنوان (علم طب و هدایت طیب) ضمن یک مقدمه و دوازده حکایت از پزشکان مشهور قبل از خود، بطور فشرده و کوتاه به نکات بدیعی از اخلاق پزشکی می پردازد. پزشکانی که در مقاله علم طب و هدایت طیب به آنها و شرح درمان‌های نادر توسط آنها اشاره شده است عبارتند از:

پزشک مسیحی ایرانی از مکتب جندی شاپور که در قرن دوم در نظامیه بغداد تدریس می کرد و پزشک مامون خلیفه عباسی بود بنام بختیشوع^۲، شیخ الرئیس حجه الحق ابوعلی سینا، محمدبن زکریای رازی، ابوالخیرخمار، علی بن عباس مجوزی اهوازی ارجانی، ادیب اسماعیل، حکیم جاثلیق، حکیم اسماعیل جرجانی و ابن مندویه اصفهانی و

روش

روش مطالعه کیفی و از نوع **expert review** و تحلیل محتوی می باشد. متن مقاله از کتاب چهار مقاله نظامی عروضی سمرقندی که به سعی و اهتمام و تصحیح محمد بن عبدالوهاب قزوینی در سال ۱۳۲۷ در چاپخانه بریل در لیدز هلند به چاپ رسیده است مطالعه و بازبینی شده است.

یافته ها

مطالب و نکاتی که در مقاله علم طب و هدایت طیب مربوط به اخلاق پزشکی می باشد مطابق متن کتاب بدون دخل و تصرف بیان میشود و در قسمت بحث مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرند.

۱- قزوینی، محمدبن عبدالوهاب. تصحیح چهار مقاله نظامی عروضی سمرقندی (مؤلف) هلند، انتشارات بریل ۱۳۲۷.

2- Bokhteyashoo

در تعریف علم طب:

« طب صنعتی است که بدان صنعت صحت در بدن انسان نگاه دارند و چون زائل شود باز آرند» و در هدایت طبیب گوید:

« اما طبیب باید که رقیق الخلق ، حکیم النفس و جیدالحدس باشد و حدس حرکتی باشد که نفس را بود در آراء صاعبه اعنی که سرعت انتقالی بود از معلوم به مجهول و هر طبیب که شرف نفس انسان نشناسد رقیق الخلق نبود و تا منطق نداند حکیم النفس نبود و تا موید نبود به تأیید الهی جیدالحدس نبود و هر که جیدالحدس نبود بمعرفت علت نرسد.»

و در چارچوب یک حکایت پزشکی نتیجه گیری می کند که:

« طبیب باید که نیکو اعتقاد بود و امر و نهی شرع را معظم بدارد.»

و باز در جریان یک حکایت که بصورت یک شرح حال بیماری مطرح میشود از زبان پزشک معالج می گوید: « چنانچه پزشک در شناختن علت درماند به خدای عز و جل بازگردد و از او استعانت خواهد و اگر در علاج فروماند هم به خدای بازگردد و از او مدد خواهد که بازگشت همه بدوست.»

و آنگاه که معترضی کم سواد کتابی به عنوان اصلاح قانون ابن سینا می نویسد براو می تازد و او را از اصحاب خرد بیرون دانسته و می گوید:

« شنیدم که یکی در این کتاب (قانون) بر بوعلی اعتراض کرد و از آن معترضات کتابی ساخت و اصلاح قانون نام کرد گویی در هر دو می نگرم که مصنف چه معتوه مردمی باشد و مصنف چه مکروه کتابی ، چرا کسی را بر بزرگی باید اعتراض کرد که تصنیفی از آن او بدست گیرد مساله نخستین برو مشکل باشد..... ایزد تبارک و تعالی ما را از این هفوات و شهوات نگاه دارد و بمنه و لطفه. »

در آموزش همراه با استاد ضمن توصیه به خواندن کتب پزشکی معتبر از قبیل الحاوی، کامل الصناعه، صد باب بوسهل مسیحی و ذخیره خوارزمشاهی در نهایت می گوید:

«اگر بخواهد که از این همه مستغنی باشد بقانون کفایت کند و آنرا بر استادی مشفق بخواند»

و در بی اعتمادی به حافظه در ارائه خدمات پزشکی بیان میدارد که:

«پس اگر طبیبی مجلد اول قانون ابن سینا بدانسته باشد و سن او به اربعین کشد اهل اعتماد بود و اگر این درجه حاصل دارد باید که از این کتب صغار که استادان مجرب تصنیف کرده اند یکی پیوسته با خویشتن دارد. چون تحفه الملوک محمد بن زکریا و کفایه ابن مندویه اصفهانی و تدارک انواع الخطافی التدبیر الطبی و خفی علائی و یادگار سیداسماعیل جرجانی زیرا که بر حافظه اعتمادی نیست که در آخر موخر دماغ باشد که دیرتر در عمل آید. این مکتوب او را معین باشد.»

بحث

در مقاله علم طب و هدایت طبیب در زمینه اخلاق پزشکی بر موارد زیر تأکید شده است. تعریف طب، خوش اخلاقی و خوش رفتاری پزشکی، خردمندی و باسواد بودن پزشک، اهمیت استاد مشفق در آموزش پزشکی، احترام به پیشکسوتان طب، و عدم تکیه بر حافظه در کار پزشکی و از همه مهمتر دین و دینداری است.

در تعریف علم طب بنظر میرسد تعریفی که در چهار مقاله ارائه می شود برگرفته از تعریف ابوعلی سینا از طب است با اندکی تفاوت. زیرا ابوعلی می گوید «گویم طب دانشی است برای حفظ سلامت و چون می رود اعاده آن»^۱ و اگر از

۱- هه ژار. در ترجمه قانون فی الطب، ابوعلی سینا (مؤلف). کتاب اول. نشر سروش ۱۳۸۵

کنار واژه صنعت یا دانش با اندکی تساهل بگذریم هر دو تعریف یکی است. در مقایسه با تعریف جدیدی که سازمان بهداشت جهانی از سلامتی ارائه می‌دهد > سلامتی عبارتست از آسایش کامل جسمی، روانی، اجتماعی و نه صرفاً نبود بیماری.<^۱

این تعریف تئوریک از طب که در چهار مقاله ارائه شده به بهترین نحو می‌تواند سلامتی خواسته شده توسط سازمان بهداشت جهانی را فراهم کند. چرا که بر حفظ سلامت یعنی پیشگیری از بیماریها در پیشاپیش درمان تأکید دارد. و بنابر آنچه در مقدمه شرح داده شد اخلاق پزشکی را با این تعریف از طب سنتی ایرانی اسلامی می‌توان با سه هدف و سه استراتژی و سه فعالیت ذکر شده که به عنوان ارکان سیستم بهداشت و درمان هستند تعمیم داد.

نرم خوئی و رفتار مناسب توأم با خردمندی و باسواد بودن پزشک از مواردی است که در مقاله طب بر آن تأکید شده است و در دوران شکوفایی طب ایرانی اسلامی عموماً چنان توقع داشتند که پزشک باید با فضیلت و با تقوا و دارای صفات اخلاقی خوب باشد^۲ که در مقایسه با اصول اخلاق پزشکی که در پزشکی نوین امروز مطرح است بسیار همخوانی و هماهنگی دارد. در اصول اخلاق پزشکی بر موارد زیر تأکید شده است.

پزشک باید تمام جنبه‌های مراقبت پزشکی را با دلسوزی و حفظ احترام به شأن و حقوق بیمار انجام دهد. پزشک باید معیارهای استاندارد مربوط به تخصص خود را مراعات کند و در تمام ارتباط حرفه‌ای صادق باشد. پزشک باید دانسته-

۱- پوراسلامی محمد، در ترجمه واژه نامه سلامت. چاپ اول، انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۹.

۲- ارام احمد. در ترجمه علم و تمدن در اسلام، سیدحسین نصر (مؤلف)، چاپ دوم، انتشارات خوارزمی، ۱۳۵۹

های علمی اش به روز باشد و در آموختن و به کارگیری مطالب کوشا باشد،^۱ با اندکی دقت دریافت می‌شود که اصول گفته شده در مقاله طب با اصول اخلاق پزشکی امروز کاملاً مطابقت دارد.

آموزش پزشکی جدید بر نقش استاد برجسته و دلسوز تأکید خاص دارد و در مقاله طب نیز به این موضوع اشاره شده است که استاد علاوه بر سواد باید که مشفق و دلسوز به آموزش دانشجویان پزشکی باشد تا بتواند طبیعی ماهر و خردمند تربیت کند.

در اصول اخلاق پزشکی امروز احترام به همکاران و پیشکسوتان پزشکی توصیه می‌شود و مادر مقاله طب می‌خوانیم که افرادی که بضاعت علمی کافی نداشته ولی به پیشکسوتان اعتراض و حمله می‌کنند انسانهای قابل احترام نیستند. البته جای ذکر است که در طب سنتی ایرانی اسلامی شک بر اساتید چنانچه بر پایه علمی و صداقت استوار باشد نه تنها نکوهیده نیست که جای احترام دارد. چنانکه نمونه آنرا در کتاب الشکوک علی جالینوس نوشته محمد زکریای رازی می‌بینیم.^۲ که بر جالینوس پزشک برجسته و اسطوره ای خرده می‌گیرد و با صداقت و ضمن احترام شک خود را بیان می‌دارد.

نکته اخلاقی دیگری که در مقاله طب جلب توجه می‌کند این است که پزشک نباید به حافظه خود اعتماد کند و عدم استفاده از کتاب را نشانه درجه علمی و باسوادی خود بداند بلکه بهتر است همیشه کتاب خلاصه رشته خود را همراه داشته باشد. و در آخر در مقاله طب می‌خوانیم که خوشرفتاری و نرم خوئی و

۱- پارسا سوسن، حیدرنیا محمدعلی (مولفین)، درسنامه تماس زودرس با بیمار، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، ۱۳۸۴

۲- ارام احمد. در ترجمه علم و تمدن در اسلام، سیدحسین نصر (مؤلف)، چاپ دوم، انتشارات خوارزمی، ۱۳۵۹

باسوادی پزشک همه منوط به این است که مورد تأیید الهی قرارگیرد و این میسر نیست مگر به دین و دینداری و بزرگداشت دستورات دین.

نتیجه

چنانچه بخواهیم حقوق بیمار و رابطه پزشک و بیمار را اصلاح کنیم و پزشکی را با سواد و متعهد تربیت کنیم که شرافت پزشکی را پاس داشته و حرفه پزشکی را یک واجب کفائی بدانند. باید دانشکده ها و اساتیدی داشته باشیم که پزشک را نرم‌خو، خردمند و با سواد و متخلق به اخلاق اسلامی تربیت کنند. که کشور سخت بدان نیازمند است.

و این هندو در کتاب مفتاح الطب در باب چهارم پیرامون شرافت پزشکی می‌گوید:

«فضیلت و برتری هر علم بر پایه مزیت و برتری موضوع و هدف آن علم است و در مورد پزشکی که موضوع آن بدنهای انسان است که مرکب از دو جزء نفس و بدن است، نفس او شریف‌ترین نفوس و بدن او شریف‌ترین بدنهاست. و پزشکی که غایت آن رساندن سلامتی به بدن می‌باشد شریف است.^۱»

۱- محقق، مهدی، تاریخ و اخلاق پزشکی در اسلام و ایران (مجموعه مقالات)، انتشارات سروش،

منابع و مأخذ

- ۱- شجاعی تهرانی، حسین. در ترجمه درسنامه پزشکی پیشگیری و اجتماعی، جی ای پارک (مؤلف). جلد دوم، چاپ اول، انتشارات دانشگاه علوم پزشکی گیلان. ۱۳۷۶.
- ۲- پارسا، سوسن، حیدرنیا محمدعلی (مؤلفین)، درسنامه تماس زودرس با بیمار، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، ۱۳۸۴.
- ۳- قزوینی، محمدبن عبدالوهاب. تصحیح چهار مقاله نظامی عروضی سمرقندی (مؤلف) هلند، انتشارات بریل. ۱۳۲۷.
- ۴- هه ژار. در ترجمه قانون فی الطب، ابوعلی سینا (مؤلف). کتاب اول. نشر سروش ۱۳۸۵.
- ۵- پوراسلامی، محمد، در ترجمه واژه نامه سلامت. چاپ اول، انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۹.
- ۶- ارام، احمد، در ترجمه علم و تمدن در اسلام، سیدحسین نصر (مؤلف)، چاپ دوم، انتشارات خوارزمی، ۱۳۵۹.
- ۷- محقق، مهدی، در ترجمه الشکوک علی جالینوس، محمدبن زکریا الرازی (مؤلف)، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۲.
- ۸- محقق، مهدی، تاریخ و اخلاق پزشکی در اسلام و ایران (مجموعه مقالات)، انتشارات سروش، ۱۳۷۴.

Medical ethics in MedicineMaghaleh from Chahar Maghaleh of Nezami Aroozi Samraghadi

Mohammad Ali Heydarnia

Abstract

Introduction: Chahar Maghaleh is a famous classical prose in Iranian literature that is written by Nezami Aroozi Samraghadi in the 6th century (Hejri or 12th Century B.S). This book contains four articles (discourses) in the field of Secretary, Poetry, Planetary and medicine. In medical article there are many interested points of medical ethics. In this study we described and interpreted these ethical points in this article.

Method: This is a quantitative study in the form of content analysis and in this way we studied the medical article from a reliable text of Chahar Maghaleh and conclude ethical points then described and interpreted these ethical points in the comparison of new medical ethics.

Result: The article emphasis on: debonair with patients, Good behavior with colleagues and teachers; acted wisely and intelligently as a physician; Believe and act to Islamic codes.

Conclusion: The results showed that traditional Iranian-Islamic Medicine paid more attention to medical ethics and we can utilize this background in Patients-Right and Patients-Doctors relationships.

Key Words: Medical Ethics, Chahar Maghaleh, Nezami Aroozi Samarghandi

